

İslâmî Araştırmalar Dergisi

AL-MAJALLA Journal of Islamic Studies
المجلة مجلة الدراسات الإسلامية

İslâm Miras Hukuku Çerçevesinde Dijital Varlıkların İntikali: Fikhî Sorunlar ve Güncel Yaklaşımlar

Ömer Faruk YETİM*

*Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Mütercim-Tercümanlık (Arapça) Anabilim Dalı, Gaziantep, Türkiye
omerfarukyetim@hotmail.com, orcid.org/ 0000-0002-0668-914X

ÖZ

Dijital teknolojilerin hızla gelişmesi, bireylerin ekonomik, sosyal ve iletişimsel faaliyetlerinin önemli bir bölümünün dijital ortama taşınmasına ve çeşitli dijital varlıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum, kişinin ölümü sonrasında sahip olduğu veya kullanımında bulunan dijital nitelikteki mal, hak ve menfaatlerin hukukî statüsü ile bunların mirasçılara intikali konusunda yeni meseleleri gündeme getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, dijital varlıkların ölümden sonra miras veya vasiyet yoluyla intikalinin İslâm miras hukuku açısından imkânını ve sınırlarını incelemektir. Çalışmada klasik ve çağdaş fıkıh literatürü ile konuya ilişkin güncel hukukî ve akademik çalışmalar karşılaştırmalı ve analitik bir yöntemle incelenmiş; dijital varlıkların hukukî niteliği, mülkiyete konu olup olamayacağı ve terekeye dâhil edilme şartları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda dijital varlık kavramı, dijital hesap ve dijital tereke kavramlarından ayrılarak ele alınmış; sosyal medya ve diğer elektronik hesaplar, kişisel veriler, kripto varlıklar, gelir getirici yazılımlar ve bunlara ilişkin lisanslar ile dijital platformlardan elde edilen gelirler ayrı kategoriler hâlinde incelenmiştir. İnceleme sonucunda, dijital nitelikteki unsurların mirasa konu olup olamayacağının yalnızca dijital olmalarına göre değil, taşıdıkları hukukî niteliğe, malî değere, mülkiyete konu olup olmamalarına ve kişinin ölümünden sonra devam edebilirliğine göre belirlenmesi gerektiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, mirasçılarının terekeye ilişkin hakları ile murisin mahremiyeti, kişisel verileri ve unutulma hakkı arasında bir denge kurulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede dijital terekenin kapsamının belirlenmesinde her bir dijital unsurun hukukî niteliğinin ayrı ayrı değerlendirilmesi ve miras hakkı ile mahremiyetin çatıştığı durumlarda ilgili hakların niteliğine göre çözüm üretilmesi gerektiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslâm hukuku, miras, dijital varlıklar, tereke, mal, hak ve menfaat

The Transfer of Digital Assets within the Framework of Islamic Inheritance Law: Jurisprudential Issues and Contemporary Approaches

ABSTRACT

The rapid development of digital technologies has led to the transfer of a significant part of individuals' economic, social, and communicative activities to the digital environment and to the emergence of various digital assets. This situation has raised new questions concerning the legal status of digitally constituted property, rights, and interests owned or used by individuals after their death, as well as their transfer to heirs. This study aims to examine the possibility and limits of transferring digital assets after death through inheritance or testamentary succession from the perspective of Islamic inheritance law. The study comparatively and analytically examines classical and contemporary fiqh literature alongside current legal and academic studies, evaluating the legal nature of digital assets, whether they can be subject to ownership, and the conditions under which they may be included in the estate. Within this framework, the concept of digital assets is examined separately from the concepts of digital accounts and digital estate. Social media and other electronic accounts, personal data, crypto-assets, income-generating software and the licenses associated with them, and revenues obtained from digital platforms are examined as separate categories. The study concludes that whether digitally constituted elements may be subject to inheritance should not be determined solely by their digital nature, but according to their legal character, financial value, susceptibility to ownership, and capacity to continue after the individual's death. It also concludes that a balance should be established between the heirs' rights to the estate and the deceased's privacy, personal data, and right to be forgotten. Accordingly, each digital element should be evaluated separately in determining the scope of the digital estate, and solutions should be developed according to the nature of the rights involved where inheritance rights conflict with privacy.

Keywords: Islamic inheritance law, digital assets, estate, property, rights and interests

انتقال الأصول الرقمية في إطار قانون الميراث الإسلامي: القضايا الفقهية والمقاربات الحديثة

ملخص

أدى التطور السريع للتقنيات الرقمية إلى انتقال جانب كبير من الأنشطة الاقتصادية والاجتماعية والتواصلية للأفراد إلى البيئة الرقمية، وإلى ظهور أصول رقمية متنوعة. وقد أفضى ذلك إلى بروز مسائل جديدة تتعلق بالمكانة القانونية للأموال والحقوق والمنافع ذات الطبيعة الرقمية التي يملكها الشخص أو يستخدمها بعد وفاته، ومدى انتقالها إلى الورثة. ويهدف هذا البحث إلى دراسة إمكانية انتقال الأصول الرقمية بعد الوفاة عن طريق الميراث أو الوصية وحدود ذلك من منظور أحكام الميراث في الفقه الإسلامي. وقد تناول البحث، بمنهج مقارنة وتحليلي، المصادر الفقهية القديمة والمعاصرة إلى جانب الدراسات القانونية والأكاديمية الحديثة ذات الصلة، مع بحث الطبيعة القانونية للأصول الرقمية، ومدى قابليتها للتملك، وشروط إدراجها ضمن التركة. وفي هذا الإطار، عولج مفهوم الأصول الرقمية بصورة مستقلة عن مفهومي الحسابات الرقمية والتركة الرقمية، كما دُرست حسابات وسائل التواصل الاجتماعي والحسابات الإلكترونية الأخرى، والبيانات الشخصية، والأصول المشفرة، والبرمجيات المدرة للدخل والتراخيص المتعلقة بها، والإيرادات المتحصلة من المنصات الرقمية، بوصفها فئات مستقلة. وخلص البحث إلى أن تحديد مدى خضوع العناصر ذات الطبيعة الرقمية للميراث لا ينبغي أن يقوم على طبيعتها الرقمية وحدها، وإنما ينبغي أن يُراعى فيه طبيعتها القانونية، وقيمتها المالية، وقابليتها للتملك، وإمكان استمرارها بعد وفاة الشخص. كما خلص إلى ضرورة إقامة توازن بين حقوق الورثة المتعلقة بالتركة وبين خصوصية المورث وبياناته الشخصية وحقه في النسيان. وبناءً على ذلك، ينبغي تقييم الطبيعة القانونية لكل عنصر رقمي على حدة عند تحديد نطاق التركة الرقمية، وإيجاد الحلول المناسبة وفقاً لطبيعة الحقوق المتعارضة في الحالات التي يتعارض فيها حق الميراث مع الحق في الخصوصية.

الكلمات المفتاحية: الشريعة الإسلامية، الميراث، الأصول الرقمية، التركة، الممتلكات، الحقوق والمصالح.

Giriş

Teknolojinin hızlı gelişimi, hayatın birçok alanında olduğu gibi bireylerin sahip olduğu veya kullandığı mal, hak ve menfaatlerin dijital ortama taşınmasına da yol açmış; bu durum, fertlerin ölümü sonrasında dijital varlıkların ve dijital hesapların hukukî akıbeti ile bunların terekeye dâhil edilip edilemeyeceği konusunda yeni meselelerin tezahürüne sebep olmuştur. Geleneksel İslâm hukukunun temel kaynakları, kendi tarihsel ve toplumsal şartları içerisinde mal, mülkiyet, hak, menfaat ve miras ilişkilerine dair tafsilatlı hükümler geliştirmiştir. Bununla birlikte, günümüzde kullanılan sosyal medya hesapları, kripto varlıklar, elektronik hesaplar ve dijital içerikler klasik dönemde var olmadığından, bu unsurlara ilişkin doğrudan ve özel hükümlerin klasik kaynaklarda bulunmaması tabiidir. Bu nedenle dijital varlıkların miras hukukundaki konumunun belirlenmesinde, klasik fıkıh ilkelerinin güncel teknolojik unsurlara nasıl uygulanabileceğinin ayrıca araştırılması gerekmektedir. Bu çerçevede öncelikle dijital varlık kavramının kapsamının belirlenmesi, ardından her bir dijital unsurun mal, hak veya menfaat niteliği taşıyıp taşımadığının ve terekeye dâhil edilebilirliğinin ayrı ayrı değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Özellikle dijital hesaplar bakımından hesabın kendisi ile hesapta bulunan veya hesap aracılığıyla elde edilen ekonomik değerlerin birbirinden ayrılması gerekmektedir. Zira bir dijital hesabın ölümden sonra nasıl bir hukukî akıbeti uğrayacağı; platformun kullanım sözleşmesine, hesabın ve içeriklerin hukukî niteliğine, erişim ve kullanım yetkisinin kime ait olduğuna ve somut olayda uygulanacak hukuka göre değişebilmektedir. Bu sebeple, herhangi bir hukukî düzenleme veya açık sözleşme hükmünün bulunmamasının, dijital varlığın kendiliğinden hizmet sağlayıcı şirketin mülkiyetine geçtiği sonucunu doğurduğu ileri sürülemez. Bunun yerine, ilgili varlığın niteliği, mülkiyet veya kullanım hakkının kapsamı, platform sözleşmesinin hükümleri, mirasçının erişim yetkisi ve uygulanacak hukuk birlikte değerlendirilmelidir. Öte yandan dijital unsurların miras yoluyla intikali, yalnızca malvarlığı ve miras hakkı bakımından değil, murisin mahremiyeti ve kişisel verilerinin korunması bakımından da değerlendirilmelidir. Bu bağlamda İslâm hukukunda malın korunması (hıfzu'l-māl) ve hak sahiplerinin haklarının gözetilmesi gibi ilkeler, dijital nitelikteki ekonomik değerlerin hukukî statüsünün belirlenmesinde dikkate alınabilecek temel ilkeler arasında yer almakla birlikte, bunların dijital varlıklara uygulanması her bir varlığın hukukî niteliği ve somut şartları dikkate alınarak ayrıca temellendirilmelidir.

Dijital varlıkların intikali konusu, yalnızca malî haklarla sınırlı olmayıp birtakım ahlâkî ve şer'î hassasiyetleri de beraberinde getirmektedir. Vefat eden kişinin özel hayatının gizliliği, mahremiyetinin korunması ve unutulma hakkı gibi hususlar, mirasçılarda tereke üzerindeki malî haklarıyla bazı durumlarda çatışabilmektedir. Ayrıca dijital varlıkların veya bunlarla ilişkili içeriklerin İslâm hukukunun temel ilkeleriyle bağdaşmayan unsurlar barındırması, söz konusu unsurların mirasa konu edilip edilemeyeceği bakımından ayrıca değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bunun yanında, dijital varlıkların mirasçılar arasında paylaştırılmasında yalnızca varlığın teknik olarak bölünüp bölünemediği değil, hukukî ve malî açıdan taksim edilip edilemeyeceği de dikkate alınmalıdır. Nitekim bazı dijital varlıkların veya hesapların kendileri teknik ya da işlevsel olarak bölünemese bile, bunların ekonomik değerinin, gelir hakkının veya ilgili malî menfaatin mirasçılar arasında paylaştırılması mümkün olabilir. Buna karşılık, kişiye sıkı sıkıya bağlı olan veya sözleşme gereği devri ve paylaşımı sınırlandırılan bazı dijital hesap, lisans ya da kullanım haklarında aynı sonuca ulaşmak mümkün olmayabilir. Bu nedenle dijital varlıkların miras yoluyla intikalinde teknik bölünebilirlik ile hukukî ve malî taksim imkânı birbirinden ayrılmalı ve her bir varlığın hukukî niteliği ile tabi olduğu sözleşme ve mevzuat çerçevesinde ayrıca değerlendirilmelidir.

Dijital varlıkların ölümden sonra miras veya vasiyet yoluyla intikali konusunda her ne kadar yukarıda dile getirilen birtakım engel ve tereddütler bulunsa da, İslâm hukukunun dinamik yapısı ve yeni meseleler karşısında çözüm üretme potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda, şer'î ilkelere dayalı bir düzenleme geliştirilmesinin mümkün olabileceği söylenebilir. Bu kapsamda, mal kavramının kapsamının yeniden değerlendirilmesi, dijital varlıkların miras hukuku içindeki konumunun belirlenmesi ve hem hak sahiplerinin korunmasını hem de şer'î sınırların muhafazasını esas alan bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi gerekli görünmektedir.

Türkiye’de dijital miras konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde, konunun ağırlıklı olarak pozitif hukuk, özel hukuk ve bilişim hukuku perspektiflerinden ele alındığı görülmektedir. Buna karşılık, dijital varlıkların ölümden sonra terekeye dâhil edilmesi ve mirasçılara intikali meselesini İslâm miras hukuku ve fıkıh ilkeleri çerçevesinde sistematik biçimde ele alan çalışmaların daha sınırlı olduğu görülmektedir. Bu değerlendirme, Türkiye’de konuya ilişkin akademik çalışmaların ilgili veri tabanları, akademik arama motorları ve yayınlar üzerinden incelenmesine dayanmaktadır. Mevcut literatürde dijital mirasın hukukî niteliği, dijital hesapların ölüm sonrasındaki durumu ve mirasçıların erişim imkânları gibi hususlar çeşitli yönleriyle ele alınmış olmakla birlikte, dijital varlıkların mal, hak ve menfaat kavramları açısından fikhî niteliğinin belirlenmesi; bunların terekeye dâhil edilme şartlarının ortaya konulması; miras ve vasiyet yoluyla intikal imkânlarının değerlendirilmesi ve miras hakkı ile mahremiyet arasındaki ilişkinin birlikte incelenmesi hususlarında daha kapsamlı bir değerlendirmeye ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışma, söz konusu meseleleri klasik ve çağdaş fıkıh literatüründen hareketle ele alması ve farklı dijital varlık türlerinin hukukî ve fikhî niteliklerini ayrı ayrı değerlendirmesi bakımından mevcut literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

A. Çalışmanın Önemi

Dijital varlıkların mirasa konu edilmesi hususu, dijital çağla birlikte ortaya çıkan yeni bir konudur. Konu, bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle görünür hâle gelmiştir. Bu varlıkların klasik fıkıhta yer alan mütekavvim mal kapsamına dâhil edilip mirasa konu edilebileceği yönünde açık bir hukukî düzenlemenin bulunmaması ve bu varlıkların hukukî akıbetlerinin İslâm hukuku açısından açık, net ve sistematik olarak etraflıca incelenmemiş olması, konunun değerini açıkça göstermektedir.

B. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Dijital varlıkların insanların ekonomik, sosyal ve iletişim sahasındaki istimalinin giderek yaygınlaşması, kişilerin ölümü sonrasında bu varlıkların hukukî statüsü, terekeye dâhil edilip edilemeyeceği ve mirasçılara intikal imkânı konusunda yeni meseleleri ortaya çıkardığı dile getirilmiştir. Farklı hukuk düzenlerinde dijital varlıkların ölüm sonrası hukukî durumuna ilişkin yaklaşımlar ve düzenlemeler değişiklik gösterebildiğinden, bu çalışma söz konusu meseleleri İslâm miras hukuku bakımından incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada esas olarak doktrinel ve analitik yöntem benimsenmiş; konunun gerektirdiği ölçüde karşılaştırmalı ve normatif değerlendirmelere başvurulmuştur. Araştırmanın temel kaynaklarını klasik ve çağdaş fıkıh literatürü, dijital varlıklar ve dijital mirasın hukukî statüsüne ilişkin akademik çalışmalar, ilgili mevzuat ve incelenen platformların kullanım koşulları oluşturmaktadır. Klasik fıkıh kaynakları; mal, mülkiyet, hak, menfaat, tereke, miras, vasiyet ve kişiye bağlı haklara ilişkin hükümler bakımından, dijital varlıkların

hukukî ve fikhî niteliğinin belirlenmesinde kullanılabilecek kavram ve ilkeleri ortaya koymaları esas alınarak değerlendirilmiştir.

Çağdaş akademik çalışmalar; dijital varlıkların hukukî niteliği, dijital miras, dijital hesapların ölüm sonrasındaki durumu, terekeye dâhil edilme, mirasçılarının erişim yetkisi, mahremiyet ve kişisel verilerin korunması gibi araştırma konusuyla doğrudan ilişkili meseleler dikkate alınarak incelenmiştir. Mevzuat ve platform uygulamaları ise mülkiyet ve devir, hesaplara erişim, ölüm sonrasında hesap ve içeriklerin durumu ile kişisel verilerin korunmasına ilişkin düzenleme ve sözleşme hükümleriyle sınırlandırılmıştır. Farklı hukuk düzenleri veya platformlara ilişkin düzenlemeler genel ve bağlayıcı hükümler olarak kabul edilmemiş, her biri kendi hukukî ve sözleşmesel bağlamı içerisinde değerlendirilmiştir.

Araştırma sürecinde öncelikle dijital varlıkların kapsamı belirlenmiş ve dijital varlık, dijital hesap ve dijital tereke kavramları birbirinden ayrılmıştır. Ardından sosyal medya ve diğer elektronik hesaplar, kişisel veriler, kripto varlıklar, gelir getirici yazılımlar ve bunlara ilişkin lisanslar ile dijital platformlardan elde edilen gelirler gibi farklı dijital unsurların hukukî ve fikhî nitelikleri ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede her bir unsurun mal, hak veya menfaat niteliği taşıyıp taşımadığı; mülkiyete konu olup olamayacağı; ekonomik veya hukukî bir değerde olup olmadığı; ölümden sonra devam edip edemeyeceği ve terekeye dâhil edilmesinin mümkün olup olmadığı dikkate alınmıştır. Daha sonra söz konusu unsurların miras veya vasiyet yoluyla intikal imkânları, İslâm miras hukukunun ilgili ilkeleri ve klasik fıkıh birikimi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın kapsamı, ölümlerle birlikte ekonomik veya hukukî değer taşıyan ve miras veya vasiyet yoluyla intikali gündeme gelebilecek dijital unsurların İslâm miras hukuku bakımından değerlendirilmesiyle sınırlandırılmıştır. Salt kişisel nitelikte bulunan ve bağımsız bir malî veya hukukî değer taşımayan dijital içerikler, miras konusu olmaları bakımından bağımsız bir kategori olarak incelenmemiş; ancak bu içeriklerin mahremiyet, kişisel verilerin korunması ve mirasçılarının erişim hakkıyla kesiştiği hususlar ayrıca değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada, dijital varlıkların bütün hukuk düzenlerinde aynı şekilde düzenlendiği veya aynı hukukî sonuçları doğurduğu varsayılmamış; ilgili hukuk düzeni, sözleşme hükümleri, varlığın türü ve erişim yetkisinin niteliği dikkate alınmıştır.

Çalışma giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve karşılaşılan temel güçlükler ele alınmıştır. Birinci bölümde çalışmanın temel kavramları ve hukukî referansları açıklanmıştır. İkinci bölümde dijital varlıkların mahiyeti ve türleri, bir unsurun dijital varlık olarak nitelendirilebilmesinin ölçütleri ve dijital varlıkların mahremiyetle ilişkisi incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise dijital varlıkların İslâm miras hukukundaki konumu; terekeye dâhil edilme şartları, mirasa veya vasiyete konu edilme imkânları, İslâm miras hukukunun genel ilkeleri ve klasik mezhepler ile çağdaş âlimlerin konuya ilişkin yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

C. Araştırmada Karşılaşılan Zorluklar ve Problemler

Çalışmada karşılaşılan en belirgin zorluklar, bu varlıkların bölünme (murisler arasında taksim) kabul etmeyip haklarında mevzuata uygun hükümlerin yer almaması, mali ve kişisel olarak çift yönlü olarak karma bir özellik arz etmesi ve bazılarının içerik açısından geleneksel İslâm hukuk normlara uyup uymadığının bilinmemesidir. Ayrıca adı geçen varlıkların hangilerinin İslâm hukukuna göre “mal” kavramı şemsiyesi altında

değerlendirileceğini gösteren net bir ayırımın olmaması da işi zorlaştıran başka bir yöndür. Anılan tüm bu nedenler, mezkûr konu hakkında araştırma yapıp nihai bir karara bağlamanın gerekliliğini göstermektedir.

D. Konuyla İlgili Çalışmalar

Dijital varlıkların ölümünden sonra hukukî statüsü ve mirasçılara intikali son yıllarda farklı hukuk disiplinleri tarafından ele alınmaya başlanmıştır. Mevcut literatür incelendiğinde çalışmaların konu, yöntem ve ulaştıkları sonuçlar bakımından farklılaşmakla birlikte, genel olarak üç ana ekseninde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar, dijital varlıkların İslâm miras hukuku bakımından değerlendirilmesi, kripto varlıkların miras yoluyla intikali ve dijital hesapların miras hakkı ile mahremiyet ve kişisel verilerin korunması arasındaki ilişkisidir. Bunlara ek olarak, özellikle Türkiye’de dijital miras meselesini pozitif hukuk bakımından inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır.

I. İslâm Hukuku Açısından Dijital Miras Çalışmaları

Dijital varlıkların İslâm miras hukuku bakımından değerlendirilmesine yönelik çalışmaların önemli bir kısmı Endonezya ve Malezya gibi Müslüman toplumlarda ortaya çıkmıştır. “*Legal Certainty and Protection of Heirs’ Rights over Digital Assets: Reconstruction of Islamic Inheritance Law in the Digitalization Era*” başlıklı çalışmada kripto paralar, sosyal medya hesapları ve tekonlar (NFT) gibi dijital varlıkların İslâm miras hukuku bakımından statüsü incelenmekte; ekonomik değere sahip dijital varlıkların miras konusu olabileceği ve mirasçılarının haklarının korunması gerektiği ileri sürülmektedir. Çalışmanın temel yaklaşımı, dijital varlıkların ekonomik değer taşıması ile miras hukukunun temel ilkeleri arasında ilişki kurmaya dayanmaktadır.

Benzer şekilde “*Can Muslim Inherit Bitcoin? Discovering the Continuity of Digital Asset in Perlis*” başlıklı araştırmada Bitcoin’in şer’î açıdan mirasa konu edilemeyeceği ele alınmakta ve yerel fetvalar üzerinden kripto varlıkların miras hukuku bakımından değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. “*Digital Inheritance (Wasiyyah) & Crypto: Reconciling Muslim Succession Law with Virtual/Digital Assets*” başlıklı çalışmada ise kripto para, NFT ve blockchain tabanlı varlıkların klasik İslâm miras hukukuyla nasıl ilişkilendirilebileceği üzerinde durulmakta; özellikle dijital özel anahtarlar ve dijital varlıkların mütekavvim mal niteliği taşıyıp taşımadığı ve bunların mirasçılara intikali tartışılmaktadır.

Bu gruptaki çalışmaların ortak yönü, dijital varlıkların ekonomik değer taşıması hâlinde bunların İslâm miras hukukunun temel ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmalarıdır. Bununla birlikte çalışmaların önemli bir kısmı belirli dijital varlık türlerine, özellikle kripto varlıklara odaklanmakta; sosyal medya hesapları, elektronik hesaplar, lisanslar, gelir getirici dijital kanallar ve kişisel veriler gibi farklı dijital unsurların hukukî ve fikhî niteliklerini aynı sistematik içerisinde ele almamaktadır.

Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalar arasında Ahmet Şaban Altınışık’ın “*İslâm Miras Hukuku Bağlamında Dijital Malvarlıklarının İntikali: Dijital Miras Örneği*” başlıklı çalışması özel bir yere sahiptir. Söz konusu çalışmada dijital miras meselesi İslâm hukuku perspektifinden ele alınmakta ve modern hukukî tartışmalarla fikhî yaklaşımlar arasında ilişki kurulmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de dijital mirasın İslâm hukuku bakımından incelenmesine yönelik literatür açısından önemli bir başvuru noktası oluşturmakla birlikte, mevcut

araştırmanın dijital varlık türlerini mal, hak ve menfaat ayrımı üzerinden ayrıca değerlendirmesi ve miras, vasiyet ve mahremiyet meselelerini birlikte ele alması bakımından farklılaştığı söylenebilir.

II. Kripto Varlıklar ve Miras

Literatürün ikinci önemli grubunu kripto varlıkların miras hukukundaki konumuna ilişkin çalışmalar oluşturmaktadır. Bu çalışmaların temel sorusu, kripto varlıkların ekonomik bir değer taşıyıp taşımadığı ve bu değer nedeniyle terekeye dâhil edilip edilemeyeceği ile mirasçılarının söz konusu varlıklara fiilen nasıl erişebileceğidir.

Gamze Turan Başara'nın “*Kripto Paralarla İlgili Miras Hukukuna Özgü Temel Meseleler*” başlıklı çalışması, kripto varlıkların ekonomik değer taşımaları nedeniyle murisin ölümüyle terekeye dâhil olabileceğini ele almakta; bununla birlikte kripto varlıkların klasik malvarlığı unsurlarından farklı olarak özel anahtar, şifre, dijital cüzdan ve borsa hesabı gibi teknik unsurlar nedeniyle mirasçılara fiilen intikalinde önemli sorunlar ortaya çıkabileceğine dikkat çekmektedir. Böylece çalışmada mülkiyetin hukukî intikali ile mirasçının varlığa fiilen erişebilmesi arasındaki ayrım öne çıkarılmaktadır.

Kripto varlıklar üzerine yapılan İslâm hukuku merkezli çalışmalar ise daha çok bu varlıkların mal niteliği, ekonomik değer taşıması ve mirasa konu edilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalar, kripto varlıkların mütekavvim mal niteliği taşıyıp taşımadığı ve mirasçılara intikalinin hangi şartlarda mümkün olduğu sorularına farklı açılardan cevap aramaktadır.

Bu literatürün önemli bir katkısı, dijital varlıkların yalnızca soyut bir “dijital miras” kategorisi içerisinde ele alınamayacağını göstermesidir. Bununla birlikte kripto varlıklara odaklanan çalışmaların, dijital varlıkların tamamına ilişkin daha geniş bir sınıflandırma ve fikhî değerlendirme ortaya koyma bakımından sınırlı kaldığı görülmektedir.

III. Dijital Hesaplar, Mahremiyet ve Kişisel Veriler

Literatürün bir diğer grubu, dijital hesapların mirasçılara intikali ile murisin mahremiyeti ve kişisel verilerinin korunması arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. “*Inheritance of Social Media Accounts in Islamic Jurisprudence*” başlıklı çalışmada sosyal medya hesaplarının şahsa sıkı sıkıya bağlı yönleri ile ekonomik değer doğuran yönleri birbirinden ayrılmakta; hesabın kendisinden ziyade ekonomik değer veya malî menfaat doğuran unsurların mirasa konu edilmesi gerektiği yönünde bir yaklaşım ortaya konulmaktadır.

Türkiye’de ise “*Dijital Mirasın Mirasçılara İntikalinde Kişisel Verilerin Korunması Sorunu*” tarzı çalışmalar, dijital hesapların mirasçılara intikali bağlamında kişisel verilerin korunması ile miras hukuku arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu çalışmalarda ortaya çıkan ortak mesele, mirasçının tereke üzerindeki hakkının murisin özel hayatı ve kişisel verileri üzerindeki koruma alanıyla her durumda örtüşmediğidir.

Bu çalışmalar, dijital miras meselesinin yalnızca malvarlığı ve mülkiyet problemi olarak ele alınamayacağını göstermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte mahremiyet ile miras hakkı arasındaki ilişkinin İslâm hukukundaki mal, hak, menfaat ve kişiye bağlı haklar teorisiyle birlikte değerlendirilmesi, ayrıca dijital unsurun ekonomik değeri ile kişisel niteliğinin birbirinden ayrılması gerekmektedir.

IV. Pozitif Hukuk Ve Karşılaştırmalı Çalışmalar

Dijital miras konusunda Türkiye’de yapılan çalışmaların önemli bir bölümü pozitif hukuk perspektifinden hareket etmektedir. “*Dijital Varlıkların Miras Yoluyla İntikali*” başlıklı çalışmalarda kripto paralar, alan adları, e-posta hesapları ve sosyal medya hesapları gibi farklı dijital unsurların miras hukukunda meydana getirdiği teorik ve uygulamaya ilişkin sorunlar ele alınmaktadır. Bu tarz çalışmalar, dijital varlıkların mülkiyetinin mirasçılara intikali bakımından ortaya çıkan hukukî belirsizlikleri değerlendirmektedir.

Saila Salsabila ve Rahmat Sholihin tarafından hazırlanan “*Digital Inheritance and Legal Vacuums: Implications for Legal Certainty in Indonesia*” isimli çalışma, dijital miras bakımından Endonezya’daki hukukî düzenlemelerin durumunu ve bunun hukukî belirlilik üzerindeki etkilerini incelemektedir.

Bu gruptaki çalışmalar, dijital mirasın pozitif hukuk bakımından düzenlenmesi, hukukî belirlilik, mirasçıların erişim imkânları ve kişisel verilerin korunması gibi konularda önemli tespitler ortaya koymaktadır. Bununla birlikte söz konusu çalışmaların temel inceleme alanı pozitif hukuk olduğundan, dijital varlıkların klasik fıkıhtaki mal, mülkiyet, hak, menfaat ve tereke kavramlarıyla ilişkisinin sistematik biçimde ortaya konulması ayrı bir araştırma alanı olarak kalmaktadır.

V. Literatürdeki Boşluk ve Çalışmanın Katkısı

Mevcut literatür birlikte değerlendirildiğinde, dijital miras konusunda farklı dijital varlık türlerine ve farklı hukukî sorunlara ilişkin önemli çalışmalar bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte literatürün önemli bir bölümü belirli bir dijital varlık türüne, özellikle kripto varlıklara veya sosyal medya hesaplarına odaklanmakta; diğer bir bölümü ise meseleyi pozitif hukuk ve kişisel verilerin korunması ekseninde ele almaktadır. İslâm hukuku bakımından yapılan çalışmalarda da dijital varlıkların malî değer taşıması ve mirasa konu edilmesi üzerinde durulmakla birlikte, farklı dijital varlık türlerinin mal, hak ve menfaat kavramları bakımından ayrıştırılması, dijital hesap ile hesapta bulunan ekonomik değer arasındaki farkın ortaya konulması, miras ile vasiyet yoluyla intikalin birbirinden ayrılması ve bunların mahremiyet ile kişisel verilerin muhafazasıyla birlikte değerlendirilmesi hususlarında daha kapsamlı bir incelemeye ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu çalışma, söz konusu meseleleri tek bir dijital varlık kategorisi altında toplamak yerine farklı dijital unsurların hukukî ve fikhî niteliklerini ayrı ayrı değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede adı geçen dijital varlıklar; mal, hak ve menfaat kavramları açısından ele alınmaktadır. Ayrıca bunların terekeye dâhil edilmesi, miras veya vasiyet yoluyla intikali ve bu intikalin murisin mahremiyeti ile unutulma hakkı bakımından ortaya çıkarabileceği sorunlar birlikte incelenmektedir. Dolayısıyla çalışmanın temel katkısı, dijital miras meselesini yalnızca belirli bir dijital varlık türü veya pozitif hukuk problemi olarak değil, farklı dijital unsurların fikhî ve hukukî niteliklerini dikkate alan bütüncül bir İslâm miras hukuku problemi olarak ele almaktır.

1. Kavramsal Çerçeve ve Hukuki Zemin

Teknolojinin hız kazanmasıyla insanların sosyal, ekonomik ve kültürel aktivitelerin büyük bir kısmı dijital ortamlara taşınmış; bunun neticesinde geleneksel miras hukukunda yer almayan yeni mal ve menfaat türleri ortaya çıkmıştır. İslâm hukukunda miras; bir kimseye ait olan mal veya hakkın, ölümden sonra akrabalık ya da

benzeri bir bağ sebebiyle mirasçıya intikal etmesi şeklinde tanımlanmıştır.¹ Bu zaviyeden olmak üzere “dijital miras” kavramı literatürde genel olarak ölen kişinin ardında bıraktığı dijital malvarlığı ile bu varlıklara dair tasarruf ve kullanım haklarını ve dijital içerikleri ifade eder. Ayrıca sosyal medya hesapları, e-posta adresleri, dijital abonelikler, bulut depolama alanları ve kripto varlıklar bu kapsamda değerlendirilebilir.² Burada can alıcı nokta bu varlıkların ve dijital unsurların mirasa konu olup olamayacağı, hukuki niteliği ve geleneksel “mal” kavramıyla ne ölçüde örtüştüğü hususlarıdır. Bu durum hem pozitif hukuk hem de İslâm hukuku bakımından tartışma yaratan mevzulardandır.

Dijital varlıkların ölüm sonrasındaki hukukî durumuna ilişkin mevzuat ve platform uygulamaları incelendiğinde, farklı hukuk düzenlerinin ve hizmet sağlayıcıların hesapların ve dijital varlıkların ölümden sonraki akıbeti konusunda birbirinden farklı yaklaşımlar benimsediği görülmektedir. Bu nedenle dijital varlıkların ölümden sonra nasıl intikal edeceği konusunda genel bir sonuca ulaşmadan önce, ilgili hukuk düzeninin hükümleri ile platformun kullanım koşullarının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle dijital varlığın mülkiyetinin mirasçılara veya vasiyet alacaklısına intikali ile hesabın yönetimi ve hesaba erişim yetkisinin kime tanındığı birbirinden ayrılmalıdır. Zira bir kişinin hesaba erişim veya hesabı yönetme yetkisine sahip olması, her durumda hesapta bulunan dijital varlıkların mülkiyetinin de bu kişiye geçtiği anlamına gelmediği gibi, mirasçının hesaba teknik olarak erişememesi de ilgili malvarlığı değerinin terekeye dâhil edilmesine tek başına engel teşkil etmeyebilir. Benzer şekilde, bir dijital varlığın vasiyetname veya başka bir ölüme bağlı tasarrufla belirli bir kişiye bırakılabilmesi ile söz konusu varlığın miras hukukunun genel hükümleri uyarınca mirasçılara intikali farklı hukukî işlemler olarak değerlendirilmelidir. Bu ayrım, dijital varlıkların İslâm miras hukuku bakımından konumunun belirlenmesi açısından da önem taşımaktadır. Bu çerçevede öncelikle tereke kavramının kapsamının belirlenmesi, ardından dijital tereke ifadesinin hangi mal, hak ve menfaatleri kapsayabileceğinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

1.1. Tereke Kavramı

Sözlükte “terk etmek, bırakmak, vazgeçmek ve bir şeyden el çekmek” gibi manalara gelen t-r-k “ت - ر - ك” kökünden türeyen tereke/terike kavramı,³ literatürde, murisin vefatıyla birlikte geride bıraktığı ve şer‘an miras yoluyla intikali caiz olan mal, hak ve menfaatlerin tamamı ile üçüncü şahısların haklarından (borç, vasiyet ve benzeri yükümlülüklerden) arındırılmaya elverişli malvarlığı unsurlarının bütünü şeklinde tanımlanmaktadır.⁴ Her ne kadar bu tanım ıstılâhî anlamda genel bir çerçeve sunsa da, fikhî mezheplerin terekenin kapsamına dâhil edilecek mal, hak ve menfaatlerin belirlenmesi hususunda aynı yaklaşımı benimsemedikleri görülmektedir. Nitekim bu farklılık, yalnızca terekeye konu olabilecek malların maddî niteliğiyle sınırlı olmayıp, mülkiyetin mahiyeti ile mal, hak ve menfaat kavramlarına yüklenen anlamlarla da yakından ilişkilidir. Hanefî literatüründe

¹ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Ravzatü’l-‘tâlibîn ve ‘umdetü’l-müttakîn*, thk. Züheyr Çavuş (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1991), 6/3; Mevsilî, Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i-Muhtâr*, tsh. Hâlid Abdurrahman el-Âkk (Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 2011), 5/84.

² Hamrâvî, Hasan Muhammed Ömer, “Ölümler Birlikte Dijital Varlıkların Mülkiyetinin İntikali: Şer‘î Sorunlar ve Hukuki Zorluklar”, *Mecelletu Qıttâ’i-Ş-Şer‘a ve’l-Kânûn* 15 (2024), 2141-2210; Demirci, İslâm, “Ata Yedigârından Dijital Mirasa”, *İslâm ve Yorum V*, ed. Harun Bekiroğlu vd. (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2021), 432-460.

³ İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî, *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrut: Dârü’s-Sâdirun, 1414 H), 10/405.

⁴ Cürçânî, Alî b. Muhammed eş-Şerîf, *Mu‘cemüt-ta’rifât*, (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1983), 56-57.

mal kavramının özellikle ayn ve menfaat ekseninde ele alınması, terekeye intikal edebilecek unsurların belirlenmesinde farklı bir çerçeve ortaya koyarken; diğer mezheplerde hak ve menfaatlerin malvarlığı içerisinde değerlendirilmesine ilişkin yaklaşımlar, terekenin kapsamının belirlenmesinde farklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Bu çerçevede terekenin kapsamı, bir yandan murisin ölüm anında sahip olduğu malvarlığı unsurlarının niteliğine, diğer yandan söz konusu unsurun miras yoluyla intikale elverişli bir hak veya menfaat teşkil edip etmediğine bağlı olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla dijital varlıkların terekeye dâhil olup olamayacağı meselesinin sağlıklı biçimde ortaya konulabilmesi için öncelikle mezheplerin mal, mülkiyet, hak ve menfaat kavramlarına ilişkin yaklaşımlarının ve bunların terekenin kapsamının belirlenmesine yansıyan sonuçlarının dikkate alınması gerekmektedir. Bu husus, aşağıda “Mezheplerin Yaklaşımları Çerçevesinde Dijital Varlıkların Müttekavim Mal Olup Olmadığı Meselesi” başlığı altında ilgili mezheplerin birincil kaynakları çerçevesinde ayrıca ele alınacaktır.

İslâm miras hukukunun temelini teşkil eden tereke kavramı, bazen “malvarlığı” ifadesiyle eş anlamlı olarak kullanılır. Modern hukukta böyle bir kullanım yaygın olmakla birlikte her iki kavramın ayrıştıkları bazı noktalar da yok değildir. Nitekim tereke, devredilebilen malları, alacakları ve bazı hakları ifade etmek için kullanılırken; malvarlığı kavramı, intikale elverişli olan ve olmayan, aktif ya da pasif bütün hak ve borçları kapsamaktadır. Böylelikle vefat edene ait bazı haklar malvarlığı ifadesinin altına dâhil olduğu hâlde, tereke kapsamına alınmadığından mirasçılara intikali mevzu bahis edilememektedir.⁵

1.2. Dijital Tereke

Literatürde “mâl” veya en azından “menfaat” kapsamında değerlendirilmesi söz konusu olan dijital varlıkların mülkiyetinin devri, klasik hukuk sistemlerinde işletilen miras ve vasiyet kavramları açısından değerlendirilebildiği gibi onlara has düzenleme ve mekanizmalar aracılığıyla da ele alınabilmektedir. Nitekim dijital varlıkların öznel niteliği, platform sözleşmelerine bağlılığı ve kişisel verilerle iç içe geçmiş yapısı, geleneksel miras hükümlerinin yetersiz kalmasına sebep olmakta; bu durum, dijital mirasın intikalini konu alan bir hukuki reformun gerekliliğini gündeme getirmektedir.

Esasen dijital varlığın intikali meselesi, yalnızca ekonomik değer ölçütüyle sınırlı olmayıp, bunların mahiyeti, içeriği ve şer’î hükümlerle uyumu gibi hususları da kapsamaktadır. Dijital varlıkların içeriklerinin İslâm şeriatının temel esaslarına, ahlâk kurallarına veya kamu düzenine aykırılık barındırması hâlinde, söz konusu içeriğin tereke kapsamında mirasçılara intikal ettirilmemesi, hukuken korunmayan unsurların ise tasfiye edilmesi veya erişiminin sınırlandırılması gündeme gelebilecektir. Bu tür tedbirlerin uygulanması, ilgili varlığın hukukî niteliğine ve somut olayın özelliklerine göre mirasın tasfiyesinden sorumlu kişiler ile yetkili hukukî mercilerin görev alanına girecektir. Dolayısıyla dijital miras meselesinin, İslâm miras hukukunun kaideleri çerçevesinde bütüncül bir şekilde ele alınması bir zorunluluk olup bu çerçevede, klasik fıkıh mirasının sunduğu

⁵ Yılmaz - Erkan, “Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği Sorusunun Kişisel Verileri Koruma Hukuku Kapsamında İncelenmesi”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/2 (2020), 567-586; Çeliktas, “Vefat Eden Kişinin Elektronik Posta Hesabı Mirasçılara İntikal Eder mi?”, *Terazi Hukuk Dergisi* 6/62 (2011), 36; Altınışık, “İslâm Miras Hukuku Bağlamında Dijital Malvarlıklarının İntikali: Dijital Miras Örneği”, 508.

kavramsal esneklik ile güncel teknolojik gerçekliğin birlikte değerlendirilmesi, dijital mirasa ilişkin tutarlı ve uygulanabilir bir hukukî zeminin oluşturulması açısından önem arz etmektedir.⁶

2. Dijital Varlıkların Mahiyeti ve Mahremiyet Boyutu

Dijital unsurların mahiyeti, dijitalleşmeyle birlikte klasik mülkiyet hakkı, mal ve hak kavramlarının yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılan çok yönlü bir alanı ifade etmektedir. Dijital varlık kavramı bu çalışmada, elektronik ortamda oluşturulan, saklanan, kullanılan veya aktarılabilen ve ekonomik, hukukî, sosyal ya da kişisel değer taşıyabilen farklı nitelikteki dijital unsurları ifade eden üst bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bu kapsamda kripto varlıklar, sosyal medya ve e-posta hesapları, PayPal gibi internet üzerinden kullanılan hesaplar, dijital cüzdanlar, çevrim içi bankacılık ve ödeme hesapları, alan adları, bulut depolama içerikleri, dijital abonelikler, e-kitaplar veya Flickr gibi medya hesapları, yazılım ve lisans hakları ile telif koruması altındaki dijital eserler ve daha birçok unsur dijital varlık kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bununla birlikte, bu unsurların tamamının kullanıcı tarafından mülk edinilmiş aynı türden varlıklar olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Nitekim bir dijital hesabın kullanıcı tarafından kullanılabilmesi, hesap üzerinde mülkiyet hakkına sahip olduğu anlamına gelmediği gibi, lisans yoluyla kullanılan bir dijital içerik üzerindeki kullanım yetkisi de mülkiyet hakkından farklıdır.

Bu nedenle dijital varlıkların hukukî mahiyetinin belirlenmesinde en azından (i) ekonomik değer bulunup bulunmadığı, (ii) ilgili unsur üzerindeki mülkiyet veya diğer aynî/şahsî hakkın kime ait olduğu, (iii) kullanım ve erişim yetkisinin niteliği ve (iv) devredilebilirliğin hukukî ve sözleşmesel olarak mümkün olup olmadığı birbirinden ayrılmalıdır. Özellikle hesaplar bakımından kullanıcıya tanınan erişim veya kullanım yetkisi ile platform sağlayıcısının hesap üzerindeki sözleşmesel hakları aynı hukukî statüyü ifade etmemektedir. Benzer şekilde, lisanslı bir dijital içerikte kullanıcıya tanınan yararlanma yetkisi, içeriğin kendisi üzerindeki mülkiyet hakkından ayrılmalıdır. Dolayısıyla dijital unsurların tamamını doğrudan “mal” olarak nitelendirmek yerine, bunların ekonomik değer, mülkiyet, kullanım hakkı, erişim yetkisi ve devredilebilirlik bakımından ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu ayrım, dijital varlıkların fıkıhtaki mal, hak ve menfaat kavramlarıyla ilişkisinin ve dolayısıyla miras yoluyla intikal kabiliyetinin belirlenmesi bakımından da önem taşımaktadır. Bu çerçevede dijital varlıkların mahiyeti, yalnızca teknolojik bir mesele olmayıp mülkiyetin sınırları, tasarruf yetkisi, devredilebilirlik ve mirasçılıkla bağlantılı olarak ele alınması gereken dinamik ve disiplinlerarası bir alanı ifade etmektedir.

2.1. Dijital Varlık Türleri

Hukuki manada düzenleme yapan tüm sistemler, ortaya çıkan yeni sorunlara çözüm üretmek mecburiyetindedir. Bu gereklilik, sosyal hayatı tanzim etme, adaleti sağlama, hakların korunması ve eşitlik ilkesinin tesisinin de bir gereğidir. Hemen hemen bütün insanlık bugün dijitalleşmenin tesiri altındadır. Nevzuhur bir mesele olan dijitalleşme karşısında hukuk otoriteleri, çözüm üretmek adına dijital unsurların kapsam ve türlerini yakından incelemek durumundadır. Çünkü dijital unsurlar, geleneksel miras hukukunun

⁶ Juhász, Ágnes, “Digital Assets and Their Assessment in Private Law with Special Regard on Inheritance Law Provisions”, *Revista de Derecho Privado* 49 (2025), 113-147; Aksoy, Pınar Çağlayan, “The Applicability of Property Law Rules for Crypto Assets: Considerations from Civil Law and Common Law Perspectives”, *Law, Innovation and Technology* 15/1 (2023), 185-221.

konusu olan mal, hak ve menfaat kavramlarının altına doğrudan sokulamayan bir nitelik taşımakta ve tasarruf edilebilirlik, mali değer ve devredilebilirlik gibi hususiyetlerde farklı kategorize edilebilmektedir. Bu durum ise mülkiyetin tayin ve tespiti, mezkûr varlıkların mirasa konu edilmesi ve hakların muhafazası adına yeni fikhî sorunlar üretmektedir. Dolayısıyla bunların adının konması önem arz etmektedir.

Dijital varlıklar; veriler, metinler, elektronik posta ve diğer dijital mesajlar, belgeler, ses ve video dosyaları, fotoğraflar, sosyal ağ ve iletişim platformlarındaki içerikler, bloglar, elektronik sağlık ve sağlık sigortası kayıtları, bilgisayar programları, yazılımlar ve veri tabanları gibi dijital ortamda oluşturulan, gönderilen, alınan veya depolanan unsurlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte, dijital varlığa erişimi sağlayan şifre, kullanıcı adı, erişim anahtarı ve benzeri kimlik doğrulama bilgileri, kural olarak varlığın kendisinden ziyade bu varlığa erişimi mümkün kılan güvenlik unsurlarıdır. Bu nedenle söz konusu bilgilerin dijital varlık kavramı kapsamında değerlendirilmesi, ancak somut olayın özellikleri ve ilgili dijital varlıkla kurduğu işlevsel ilişki dikkate alınarak ayrıca gerekçelendirilmelidir.⁷

Bazılarına göre sosyal medya platformları her ne kadar dijital unsurlar kapsamına alınsa da, dijital varlık kavramının sadece sosyal medyadan ibaretmiş gibi kabul edilmesi isabetli değildir. Nitekim dijital varlıkların sanal ortamda kullanılma biçimleri esas alınarak yapılan değişik tasnifler de vardır. Bu tasnifler şöyledir:

1. Elektronik para, dijital para, sanal para ve kripto para türleri
2. E-posta içerikleri
3. Sosyal medya hesapları
4. Çevrimiçi oyun hesapları ve oyun karakterleri
5. İnternet hesapları ve alan adları
6. Kullanma ve kiralama hakları (e-kitap, müzik, film, oyun, program vb.).⁸

Her ne kadar söz konusu tasnifte açıkça yer verilmemiş olsa da, bilgisayar, tablet ve telefonlar ile dâhilî ve hariçî belleklerde kayıtlı bulunan; bilgi, belge, doküman ile görsel ve işitsel nitelikteki her türlü veri de dijital varlık kapsamında değerlendirilmelidir.⁹

Dijital varlık kavramının tanımlanması sürecinde rastlanan kavramsal belirsizliğin, dijital varlık türlerinin tasnifinde de ortaya çıktığı unutulmamalıdır. Nitekim bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında, dijital varlıklara ilişkin üzerinde ittifak sağlanmış bir tasnifin bulunmadığı; her bir araştırmacının konuya kendi yaklaşımı ve metodolojisi çerçevesinde değinerek farklı sınıflandırmalar ortaya koyduğu görülmektedir.¹⁰

İslâm fıkıh doktrininde dijital varlıkların hukukî niteliğinin belirlenmesinde, bunların malî değer taşıyıp taşınamaması ve kişiye sıkı biçimde bağlı bir nitelik arz edip etmemesi esas alınabilir. Bu ölçütlerden hareketle

⁷ Hamrâvî, “Ölümlerle Birlikte Dijital Varlıkların Mülkiyetinin İntikali”, 2148-2150.

⁸ Hasan Altındal - Yusuf Enes Arslan, “Türk Hukukunda Dijital Miras: Karşılaşılan Sorunlar ve Uluslararası Uygulamalar Çerçevesinde Bazı Çözüm Önerileri”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 25/1 (2021), 313-354. Diğer tasnif türleri için bk. Yasemin Maraşlı Dinç, “Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti: Dijital Miras”, *Türk Barolar Birliği Dergisi* 142 (Mayıs-Haziran 2019), 273-287.

⁹ Dinç, “Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti: Dijital Miras”, 278.

¹⁰ Ahmet Şaban Altınışık, “İslâm Miras Hukuku Bağlamında Dijital Malvarlıklarının İntikali: Dijital Miras Örneği”, *İslâm ve Yorum* V, ed. Harun Bekiroğlu vd. (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2021), 505-526.

dijital varlıkların, malî nitelik taşıyan dijital varlıklar, kişisel nitelik taşıyan dijital varlıklar ve hem malî hem de kişisel nitelikleri birlikte barındıran karma nitelikteki dijital varlıklar şeklinde üçlü bir tasnife tabi tutulması önerilebilir. Buradaki üçlü tasnif, klasik İslâm fıkıh doktrininde yerleşmiş müstakil bir sınıflandırma olmayıp, mevcut fikhî ölçütler ve dijital varlıkların özellikleri esas alınarak yapılan bir değerlendirmedir. Buna göre bir dijital varlığın malî değer taşıması ve ekonomik bir hak veya menfaatin konusu olması hâlinde malî nitelikli; esas itibarıyla kişinin özel hayatı, kişiliği veya şahsına bağlı haklarıyla ilişkili olması hâlinde kişisel nitelikli; her iki niteliği aynı anda taşıması hâlinde ise karma nitelikli olduğu kabul edilebilir. Bu ayrım, dijital varlıkların ölüm sonrasında terekeye dâhil olup olmayacağı ve mirasçılara intikalinin hangi esaslara göre gerçekleşeceğinin belirlenmesinde işlevsel bir ölçüt olarak kullanılabilir.

2.1.1. Salt Malî Nitelikli Dijital Varlıklar

Malî nitelik taşıyan dijital varlıklar, ekonomik bir değer ifade eden ve hukuk düzeni tarafından korunan bir hak, alacak veya menfaatin konusu olabilen dijital unsurları kapsamaktadır. Bitcoin gibi kripto varlıklar, dijital ortamda elde edilen ve henüz tahakkuk etmiş gelir veya alacaklar, yazılım ve dijital yayınlardan doğan gelirler ile telif ve lisans hakları bu kapsamda değerlendirilebilir. Bununla birlikte, dijital bir hesabın kendisi ile bu hesap aracılığıyla elde edilen gelir, hesaptan doğan alacaklar ve fikrî mülkiyet haklarının birbirinden ayrılması gerekir. Nitekim YouTube, TikTok ve benzeri platformlardaki bir hesabın ekonomik değer taşıması, hesabın kendisinin mirasçılara doğrudan ve otomatik olarak intikal edeceği anlamına gelmemektedir. Hesabın devredilebilirliği; ilgili platformun kullanıcı sözleşmesi, hesabın niteliği, sözleşmeden doğan hak ve yükümlülükler ile uygulanacak hukuk çerçevesinde ayrıca değerlendirilmelidir.

Bu nedenle malî nitelik taşıyan dijital unsurların terekeye dâhil olup olmayacağı bakımından, öncelikle murisin sahip olduğu hukukî menfaatin niteliğinin belirlenmesi gerekir. Murise ait ve ölümle sona ermeyen malî hak, alacak ve menfaatler, genel miras hukuku ilkeleri çerçevesinde terekeye dâhil olabilir ve borçların ödenmesi ile geçerli vasiyetlerin yerine getirilmesinden sonra mirasçılara intikal edebilir. Buna karşılık, belirli bir dijital hesabın veya platform üyeliğinin devri, hesabın hukukî niteliği ve ilgili sözleşme hükümleri dikkate alınarak ayrıca incelenmelidir.¹¹

2.1.2. Salt Kişisel Nitelikli Dijital Varlıklar

Kişisel nitelik taşıyan dijital varlıklar ile doğrudan ekonomik değer üretmeyen, daha ziyade malikin şahsiyeti, özel hayatı ve mahremiyetiyle ilintili olan dijital unsurlar kastedilmektedir. Sosyal medya ve e-posta hesaplarının kişisel kullanıma özgü hâli, özel mesajlaşmalar, kişisel fotoğraf ve video arşivleri ile dijital günlükler bu gruba dâhil edilmektedir. Salt kişiler arasında iletişim amacıyla kullanılan sosyal medya hesapları (e-posta hesapları, mesajlaşma uygulamaları, Chat siteleri) da bu kısma dâhildir. Bu tür varlıklar, çoğunlukla şahısla alakalı haklar kapsamında değerlendirilmekte ve başkasına intikal etme özelliği taşımamaktadır.¹² Bu nedenle, bunlar ölüm sonrası kural olarak terekeye dâhil edilmemekte; mirasçılara intikal etmeleri hukuki ve fikhî açıdan

¹¹ Erdem Büyüksagis, vd. “Dijital Varlıkların Miras Yoluyla İntikali”, *Yargıtay Dergisi* 47/2 (2021), 337-408.

¹² Çiğdem İleri, “Dijital Miras” - Alman Federal Mahkemesi’nin ‘Facebook’ Kararı Üzerine Bir İnceleme”. *Türk Barolar Birliği Dergisi* 32/146 (Ocak-Şubat 2020), 123-152; Nurten İnce Akman, “Miras Bırakanın Dijital Bilgilerinin Mirasçılara Geçişi (Dijital Tereke)”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/2 (Ocak 2018), 527-560.

sınırlı tutulmaktadır. Bunun nedeni ise kişisel dijital varlıkların mal veya mali hak niteliğinden ziyade şahsî menfaat ve mahremiyet özelliğinin ağır basmasıdır.

2.1.1. Karma Nitelikli Dijital Varlıklar

Karma nitelikli dijital varlıklar, ekonomik değer ile kişisel kullanım veya kişiye bağlılık niteliğini birlikte taşıyan dijital unsurlardır. Reklam veya içerik geliri elde edilen sosyal medya hesapları, takipçi kitlesi üzerinden ekonomik faaliyet yürütülen dijital platformlar ile bazı oyun ve metaverse varlıkları bu kapsamda değerlendirilebilir. Bununla birlikte, bu varlıkların hukukî niteliğinin yalnızca malî veya şahsî yönlerinden hangisinin baskın olduğuna göre belirlenmesi yeterli değildir. Zira aynı unsur ekonomik değer yanında kişisel veriler, üçüncü kişilere ait veriler, fikrî haklar ve sözleşmesel sınırlamalar da içerebilir.

Bu nedenle karma nitelikli dijital varlıkların hukukî akıbeti belirlenirken ekonomik değer, kişisel veri ve mahremiyet, üçüncü kişilerin hakları, fikrî haklar ile platform sözleşmesinden kaynaklanan devir ve kullanım sınırlamaları birlikte değerlendirilmelidir. Ayrıca dijital hesabın kendisi ile hesaptan doğan gelir, alacak veya fikrî haklar birbirinden ayrılmalıdır. Ekonomik değere sahip ve ölümle sona ermeyen malî hakların terekeye dâhil olması mümkün olmakla birlikte, hesabın veya platform üyeliğinin mirasçılara devri ilgili sözleşme ve uygulanacak hukuk çerçevesinde ayrıca incelenmelidir.¹³

2.2. Mahremiyet Açısından Dijital Varlıklar ve Kişinin Unutulma Hakkı

Dijitalleşmeyle birlikte kişisel hayata ilişkin veriler, kalıcı, çoğaltılabilir ve geniş ölçüde dolaşıma açık hâle gelmiştir. Bu durum, dijital unsurların yalnızca malî değer taşıyan varlıklar olarak değil, aynı zamanda kişilik hakları ve mahremiyetle ilişkili veriler olarak da değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle kişinin vefatından sonra erişilebilir hâle gelen dijital içerikler, kişisel verilerin korunması, özel hayatın gizliliği ve ölünün hatırasının korunması bakımından çeşitli hukukî sorunlar doğurabilmektedir. Bu bağlamda “unutulma hakkı”nın ölen kişiler bakımından uygulanıp uygulanmayacağı ve kapsamı hukuk düzenlerine göre değişebileceğinden, bu kavramın hayatta olan kişilerin kişilik ve veri koruma hakları ile ölen kişinin hatırasının korunmasından ayrı olarak ele alınması gerekir.

İslâm’da mahremiyet, kişinin maddî ve manevî varlığının korunmasına yönelik temel ilkelerden biridir. Kur’an’da tecessüs yasaklanmış (el-Hucurât 49/12), başkalarının gizli hâllerini araştırma ve özel alanlarına izinsiz müdahale etme engellenmiştir. Benzer şekilde gıybet yasaklanmış ve kişinin şeref ve itibarının korunmasına önem verilmiştir (el-Hucurât 49/12). Hz. Peygamber’in de başkalarının mahremiyetini ihlal eden davranışları yasaklayan hadisleri bulunmaktadır.¹⁴ Bu naslardan hareketle, kişinin özel yazışmaları, görselleri, dijital notları ve benzeri içeriklerinin yalnızca ekonomik değerleri bakımından değil, mahremiyet ve kişilik hakları açısından da değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Bu nedenle, dijital içeriklerin miras yoluyla intikali

¹³ Caner Yurttakal - Seyfi Yıldız, “Son Mevzuat Değişiklikleri Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Medya Fenomenlerinin Vergilendirilmesine İlişkin Genel Değerlendirme”, *BILTURK Journal of Economics and Related Studies* 6/2 (2024), 122-135.

¹⁴ Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2018), “el-Edeb” 44 (No. 4888).

söz konusu olduğunda, malî değerinin yanında mahremiyet niteliğinin de dikkate alınması gerektiği kanaatindeyiz.¹⁵

Modern zamanda giderek önem kazanan “kişinin unutulma hakkı”, dijital ortamdaki kişisel verilerin, -belirli şartlar çerçevesinde- silinmesini veya erişime kapatılmasını talep etme anlamına gelmektedir.¹⁶ Bu hak, bireyin hayattayken olduğu kadar ölümünden sonra da kişilik değerlerinin muhafazasına yönelik adımları gösterir. İslâm hukukunun her tasarrufta “kerâmetü'l-insân” yani insan haysiyetini merkeze alan yaklaşımına bakıldığında, unutulma hakkının, fikhî ilkelerle amaçsal açıdan bağdaştığı ve mahremiyetin devamlılığını teminat altına alan çağdaş bir olgu vasfına haiz olduğu söylenebilir.

Mahremiyet ve kişinin özel hayatına ilişkin haklar, dijital miras üzerinde mirasçılardan tasarruf yetkisinin sınırlandırılmasını gerektirebilecek temel unsurlardır. Bu nedenle murisin e-posta yazışmaları, özel sosyal medya içerikleri ve benzeri dijital verileri üzerinde mirasçılardan sınırsız bir tasarruf yetkisine sahip olduğu kabul edilmemelidir. Bu tür içeriklerin erişime açılması, silinmesi veya üçüncü kişilerle paylaşılması; murisin iradesi, içeriğin niteliği, üçüncü kişilerin hakları ve uygulanacak hukuk birlikte değerlendirilerek belirlenmelidir. Özellikle üçüncü kişilere ait kişisel verilerin veya mahrem bilgilerin bulunması hâlinde, mirasçılardan bu kişiler üzerindeki hakları ihlal etmeyecek şekilde hareket etmesi gerekir.

Murisin hayattayken dijital içeriklerinin silinmesi, erişime kapatılması veya belirli kişilere bırakılması yönündeki iradesi açık ve ispatlanabilir ise, İslâm hukukunun genel ilkeleri ve uygulanacak hukuk çerçevesinde bu iradeye mümkün olduğu ölçüde değer verilmelidir. Murisin iradesinin belirlenemediği durumlarda ise mahremiyetin korunması, zararın önlenmesi ve üçüncü kişilerin haklarının gözetilmesi ilkeleri dikkate alınarak somut olayın şartlarına göre değerlendirme yapılmalıdır.

Şahsi haklarının ihlali hususu, İslâm hukuku açısından son derece önem arz eden bir mevzudur. Zira İslâm hukukunda insan şahsiyeti ve onuru, yalnızca kişinin hayatta iken değil, ölümünden sonra da muhafaza edilmesi gereken değerlerden addedilmiştir. Bu bağlamda e-posta hesapları, sadece bir iletişim aracı değil; aynı zamanda kişinin mahremiyetine dair bilgi ve belgeleri ihtiva eden, özel hayatın gizliliği kapsamına giren bir tür “dijital arşiv” niteliği taşımaktadır.

Bu yönüyle konu değerlendirildiğinde, söz konusu hesapların vârislere intikali hâlinde, murisin muhataplarıyla yaptığı yazışmaların ortaya çıkma tehlikesi ile karşı karşıya kalınma riski oluşmaktadır. Bu durum, bir taraftan murisin mahremiyetinin (sitr) ve şahsî haysiyetinin zedelenmesine sebebiyet verecek; diğer taraftan yazışmalara taraf olan üçüncü kişilerin kişisel verilerinin ifşası nedeniyle kul hakkına girmesine de neden olacaktır. Nitekim İslâm hukukunda kişinin özel hayatına dair bilgiler, emanet hükmünde olup bunların izinsiz şekilde açığa çıkarılması, “sır saklama” yükümlülüğünün ihlali olarak kabul edilir. Bu nedenle, haberleşmenin gizliliği ilkesinin fikhî karşılığı sayılabilecek şekilde, kişilerin özel yazışmalarının korunması; zarar verme (lâ darar ve lâ dirâr) yasağı ve mahremiyetin muhafazası ilkeleri gereğince öncelikli kabul edilebilir.

¹⁵ Şahika Eroğlu, “Dijital Yaşamda Mahremiyet (Gizlilik) Kavramı ve Kişisel Veriler: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Mahremiyet ve Kişisel Veri Algılarının Analizi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 35/2 (2018), 130-153.

¹⁶ Elif Küzeci, *Kişisel Verilerin Korunması* (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010), 17.

Bununla birlikte, dijital içeriklerin miras yoluyla intikali konusunda farklı bir yaklaşım da ileri sürülebilir. Bu yaklaşıma göre, murisin geride bıraktığı mektup, günlük ve benzeri yazılı belgelerin tereke kapsamında değerlendirilmesinden hareketle, dijital ortamda oluşturulan yazı, belge ve dokümanların da kural olarak terekeye dâhil olması mümkündür. Bu görüş, terekeye dâhil olan mal ve haklar üzerindeki mirasçıların tasarruf yetkisinin, haklı bir hukukî veya şer'î sebep bulunmadıkça sınırlandırılmaması gerektiği düşüncesine dayandırılabilir. Ancak fiziksel mektup veya günlüğün maddî mülkiyetinin mirasçılara geçmesi ile bu belgelerin içerdiği kişisel bilgiler, sırlar ve üçüncü kişilere ait veriler üzerinde sınırsız kullanım yetkisinin bulunması birbirinden ayrılmalıdır. Dolayısıyla dijital içeriklerin terekeye dâhil olması kabul edilse dahi, içeriğin okunması, paylaşılması veya ticari amaçla kullanılması ayrıca mahremiyet, kişilik hakları ve üçüncü kişilerin hakları bakımından değerlendirilmelidir.¹⁷

Kanaatimizce, İslâm miras hukuku açısından resim, video, doküman, belge ve benzeri dijital verilerin vârislere intikali kural olarak mümkün ve meşru görülmekle birlikte; söz konusu verilerin içeriği mahremiyet, sır, emanet ve üçüncü kişilerin hakları bakımından ayrıca değerlendirilmelidir. Dolayısıyla mirasçıların tasarruf yetkisi, mutlak olmayıp; murisin izzet ve haysiyetinin korunması, üçüncü kişilerin kişisel verilerinin ifşa edilmemesi ve kul hakkına sebebiyet verilmemesi gibi sınırlarla kayıtlıdır.

3. İslâm Hukukunun Dijital Varlıklara Bakışı ve Mirasa Konu Edilmesi

Bu bölümde, dijital varlıkların murisin vefatı sonrasındaki hukukî akıbeti İslâm miras hukuku açısından ele alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle hangi dijital varlıkların terekeye dâhil edilebileceği, hangilerinin kişiye sıkı biçimde bağlı olması veya başka hukukî sebeplerle intikale elverişli olmadığı ve mirasçıların bunlar üzerindeki tasarruf yetkisinin hangi sınırlar içinde bulunduğu incelenecektir. Bu değerlendirmede dijital varlığın malî değer taşıması, hak veya menfaat niteliği, kişiye bağlılık, mahremiyet ve sözleşmeye dair sınırlamalar temel ölçütler olarak dikkate alınacaktır.

3.1. İslâm Miras Hukukunun Temel Prensipleri

Terekeden hak kazanan mirasçıların kimler olduğu ve alacakları paylar, büyük ölçüde nasslarda belirlenmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de miras paylarının ayrıntılı biçimde düzenlenmiş olması, bu alandaki beşerî takdir alanını sınırlandırmakta ve miras paylaşımının belirli hukukî esaslara göre gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Fakihler de miras hukukunun amaçları arasında mirasçıların şer'î haklarının korunmasını ve aile içi dayanışmanın sağlanmasını zikretmişlerdir. Bununla birlikte, farklı miras paylarının gerekçelerini tek bir açıklamaya indirgemek mümkün değildir. Bu bakımdan miras hukukunun adalet ve toplumsal denge işlevine ilişkin değerlendirmeler, ilgili fikhî yaklaşımlar çerçevesinde ayrıca temellendirilmesi gereken yorumlardır.¹⁸

İslâm miras hukuku, murisin ölümüyle birlikte terekede bulunan mal ve hakların mirasçılara intikalini düzenleyen ilahî kaynaklı hükümlere dayanmaktadır. Mirasın açılması bakımından ölüm temel unsur olup, murisin ölüm anında mevcut olan ve miras yoluyla intikale elverişli mal ve hakları terekeyi oluşturur. Mirasın intikali için mirasçının murisin ölümü sırasında hayatta olması esastır; ancak ceninin mirasçılığı gibi özel

¹⁷ Altınışık, "İslâm Miras Hukuku Bağlamında Dijital Malvarlıklarının İntikali", 505-526.

¹⁸ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, thk. Said Bekdaş (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye ve Dâru's-Sirâc, 2010), 4/83; Cürcânî, *Mu'cemüt-ta'rifât*, 196.

durumlar bu hususta ayrıca değerlendirilir. Bunun yanında mirasçılık sebebinin bulunması ve mirasçılığa engel bir durumun mevcut olmaması gerekir. Teçhiz ve tekfin giderleri, borçlar ve geçerli vasiyetlerin yerine getirilmesi gibi hususlar da terekenin mirasçılara intikalinden önce dikkate alınan temel meselelerdendir. Öldürme, din farklılığı ve diyar farklılığı gibi mirasçılığa engel olduğu kabul edilen hususların kapsamı ise mezhepler arasında farklı şekillerde ele alınmıştır.

Miras paylarının belirlenmesinde mutlak matematiksel eşitlikten ziyade nasslarla belirlenen paylar esas alınmaktadır. Bu pay farklılıklarının gerekçelendirilmesinde aile içi sorumluluklar, nafaka yükümlülükleri ve diğer hukukî yükümlülükler gibi unsurlara yer verilmiş olmakla birlikte, bütün miras paylarını tek bir gerekçeyle açıklamak mümkün değildir. Bu nedenle miras paylarının “fonksiyonel adalet” anlayışının yansıması olduğu yönündeki değerlendirme, ilgili fikhî açıklamalarla desteklenmesi gereken bir yorum olarak ele alınmalıdır.¹⁹

Şunu da söylemekte yarar vardır: İslâm miras hukukunda prensip olarak mal ve mali hakların terekeye dâhil olduğu, buna karşılık ölenin şahısla irtibatlı hakların miras yoluyla başkasına geçmeyeceği kanaati hâkimdir. Bu ayırım, klasik fıkıh literatüründe bir sonraki başlıkta irdeleneceği üzere mal-hak-menfaat tasnifi üzerinden temellendirilmekte ve çağdaş dönemde dijital varlıkların mirasa konu edilip edilemeyeceği tartışmalarında belirleyici bir teorik çerçeve oluşturmaktadır. Dolayısıyla İslâm miras hukukunun ana ilkeleri, dijital varlıkların terekeye dâhil edilmesi meselesinin sağlıklı biçimde ele alınabilmesi için vazgeçilmez bir zemin hazırlamaktadır.

3.2. İslâm Hukukunda Mal, Hak ve Menfaat Kavramları Çerçevesinde Dijital Varlıklar

İslâm fıkıhında dijital varlıkların mahiyetinin doğru biçimde tespit edilebilmesi ve bunların mirasa dâhil edilebilmesi, fıkıh literatüründe üzerinde durulan mal, hak ve menfaat kavramlarının tekrar ele alınması gerektiğini belirtmiştik. Zira dijital varlıklar, somut bir yapıda olmamalarına rağmen ekonomik bir değere sahip olmaları ile hukuki koruma altında bulunmaları hasebiyle mezkûr üç kavramın anlamı altında yer almaya elverişli karma bir yapı arz etmektedir. Bu yüzden sınırlarının tayini ve mirasa ehil olup olmadıkları hususu büyük önem kazanmaktadır.

Klasik fıkıhta mal kavramı, genel olarak insan tabiatının kendisine meylettiği, ihtiyaç hâlinde saklanabilen ve üzerinde tasarrufta bulunulabilen şeyleri ifade etmektedir. Bununla birlikte, malın kapsamı konusunda mezhepler arasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Hanefî kaynaklarında ayn ve maddî varlık unsuru daha belirgin biçimde öne çıkarken, diğer mezheplerin yaklaşımlarında menfaat ve ekonomik değer gibi unsurların mal kavramıyla ilişkisi daha geniş bir çerçevede ele alınmıştır. Bu farklılıkların yanında örf ve mütekavvimlik de malın hukukî niteliğinin belirlenmesinde dikkate alınan unsurlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla ayn, menfaat, hak, örf ve mütekavvimlik kavramlarının mezheplerin kendi sistematiikleri içinde ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevedeki klasik fikhî yaklaşımlardan hareketle dijital varlıkların malî

¹⁹ Tüm şartların detayı için bk. Cessâs, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 4/73; Zekeriyâ el-Ensârî, Ebû Yahya Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, *Esne'l-me'tâlib* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, ts.), 6/3-64; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 5/50; Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Neylül-evâtâr*, thk. Muhammed Suphi b. Hasan Hallâk (Suudi Arabistan: Dârü İbni'l-Cevzî, 1428 H), 8/171.

niteliğinin belirlenmesi ise doğrudan klasik bir hükmün tekrarı olmayıp, söz konusu ölçütlerin çağdaş dijital varlıklara uygulanmasına dayanan bir değerlendirmedir.²⁰

Hak, genel olarak hukuk düzenince tanınan ve korunan bir yetki veya menfaat olarak ifade edilmektedir. Muasır İslâm hukukçuları hakları farklı ölçütlere göre çeşitli şekillerde sınıflandırmış; bunlar arasında malî ve şahsî hak ayrımı da yer almıştır.²¹ Bununla birlikte, her dijital unsurun doğrudan malî hak kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Nitekim alacak hakkı belirli bir kişiden talepte bulunma yetkisini, telif hakkı fikrî ürün üzerindeki yetkileri, lisans ise belirli bir kullanım veya yararlanma imkânını ifade ederken, dijital platformlardaki kullanım yetkileri çoğu durumda sözleşmesel ilişkiye dayanmaktadır. Bu nedenle dijital varlıkların hukukî niteliği belirlenirken, sahip olunan yetkinin veya menfaatin türünün ayrı ayrı tespit edilmesi gerekir. Bu ayrım, söz konusu dijital unsurların terekeye dâhil olup olmayacağının ve mirasçılara hangi kapsamda intikal edebileceğinin belirlenmesinde önem taşımaktadır.²²

Miras yoluyla intikali klasik fıkıhta ihtilaf yaratan menfaat olgusu ise, bir mal ya da haktan elde edilen yarar ve kullanım imkânını ifade etmekte olup, literatürde özellikle icâre (kira) ve intifa ilişkileri bağlamında ele alınmıştır. Bazı mezheplere göre menfaat, müstakil bir değer iken, bazılarına göre ise o, mala tâbi bir unsurdur.²³ Örneğin sosyal medya hesapları, kişisel kullanım amaçlı dijital platformlar ve belirli abonelikler, genellikle menfaat ağırlıklı birer unsur olup şahsa sıkı sıkıya bağlı haklar kapsamındadırlar. Ancak menfaatin bazen devredilebilir ve ekonomik değer kazanıyor olması, bu tür dijital varlıkların mali hak vasfını kazanacağına delalet etmektedir. Dolayısıyla bu yönleriyle mirasa konu olmalarında bir beis olmasa gerekir.

Bu çerçeveden olmak üzere dijital varlıklar -çoğu zaman hak ve menfaat unsurlarını birlikte barındıran karma bir mahiyet arz ettiğinden- fikhî tasnif bakımından ne tamamen klasik anlamda mal ne de salt menfaat olarak adlandırılabilir. Bu durum, dijital varlıkların miras yoluyla intikal edilip edilmeyeceğinin belirlenmesinde baskın unsurun malî değer mi yoksa şahsî menfaat mi olduğunun tespit edilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu itibarla İslâm hukukunda mal, hak ve menfaat kavramları, dijital varlıkların fikhî niteliğinin tespitinde ve özellikle bunların terekeden kabul edilip edilemeyeceğinin ispatında teorik bir çerçeve arz etmekte; klasik kavramların çağdaş dijital olgularla birlikte yeniden yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Bu noktada İslâm hukuk mezheplerinin her üç kavrama yaklaşımlarına yer vermekte yarar vardır.

3.3. Mezheplerin ve Muasır Bilginlerin Yaklaşımları Çerçevesinde Dijital Varlıklar

İslâm hukukunda dijital varlıkların intikali konusu, mal kavramıyla doğrudan irtibatlıdır. Zira mezhepler, bir şeyin mal olarak değerlendirilebilmesi için aranan şartları ortaya koyarken, maddî varlık, iktisadî değer ve örf

²⁰ İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, *el-Bahrü'r-râ'ik* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 5/277; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Güleri'l-aḥkâm* (Mısır: Dâru İhyâ'l-Kutubi'l-Ârabiyye, ts.), 1/115-116.

²¹ Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 2009), 4/2849-2853.

²² Rachmawan - Nurul Hidayah, "Legal Certainty and Protection of Heirs' Rights over Digital Assets: Reconstruction of Islamic Inheritance Law in the Digitalization Era", 100-114; Altınışık, "İslâm Miras Hukuku Bağlamında Dijital Malvarlıklarının İntikâli", 515.

²³ Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye*, thk. Tilâl Yusuf (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-Ârabî, ts.), 3/247.

gibi unsurların varlığına bakmışlardır. Bu farklılık, maddi varlığı bulunmayan lakin iktisadi değer taşıyan dijital varlıkların fikhî konumlandırılmasında belirleyici bir rol oynamaktadır.

İslâm hukukunda bir varlığın mütekavvim mal niteliği kazanabilmesi, belirli şartların gerçekleşmesine bağlıdır. Mütekavvim mal, kısaca, şer'an meşru, iktisadî değere sahip ve hukuken korunabilir olan malı ifade eder. Bu bağlamda her mal, mütekavvim değildir; zira bir şeyin mal sayılması, onun her durumda meşru bir tasarruf konusu olacağı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla dijital varlıkların mirasa konu edilip edilemeyeceği meselesi, öncelikle bunların mütekavvim mal kapsamına girip girmediğinin tespitiyle doğrudan ilişkilidir.²⁴

Hanefî mezhebinde mal kavramının belirlenmesinde ayn ve haricî mevcudiyet unsurları önemli bir yer tutmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde menfaat ve bazı hakların mal kavramından ayrı değerlendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, bu klasik yaklaşımın günümüz dijital varlıklarına doğrudan uygulanarak bunların tamamının mal kapsamı dışında ve yalnızca malî hak veya menfaat olarak nitelendirilmesi isabetli olmayabilir. Zira dijital varlıkların hukukî niteliğinin belirlenmesi, klasik mal anlayışının yanı sıra çağdaş ekonomik değer, örf, hukukî koruma ve tasarruf imkânları gibi ölçütlerin de dikkate alınmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla dijital varlıkların Hanefî fıkıh açısından mal, hak veya menfaat niteliğinin belirlenmesi, klasik kaynaklardaki hükümlerin çağdaş şartlara uygulanmasını içeren bir yorum meselesidir.²⁵ Bu bağlamda çağdaş Hanefî hukukçuların konuya ilişkin değerlendirmelerinin ayrıca dikkate alınması gerekir.

Cumhur ise mal kavramını tayin ederken örf ve iktisadî değer; meşru yararlanma ve fayda üretme ile tasarruf edilebilirlik ve şer'î koruma özelliğinde olmasını ölçü olarak benimsemişlerdir.²⁶ Onlar, insanlar nezdinde ekonomik bir değeri olan, üzerinde tasarrufta bulunabilen, meşru ve sürekli bir menfaat elde edilebilebilen unsurları, maddî varlığı bulunmasa dahi mal kapsamında değerlendirmeye daha yatkın bir yaklaşım sergilemişlerdir.²⁷ Bu çerçevede bir şeyin mal olarak addedilebilmesi için onun maddî varlığa sahip olması mutlak manada aranan bir şart değildir. Dolayısıyla dijital varlıklar, özellikle alım-satım konu edilmesi, hukuken korunması ve ekonomik değere sahip olmaları sebebiyle mütekavvim mal kapsamında değerlendirilebilir.

Mezheplerin mal ve mütekavvim mal anlayışlarına ilişkin yaklaşımları birlikte değerlendirildiğinde, dijital varlıkların tamamını kapsayacak tek tip ve mutlak bir fikhî sonuca ulaşmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Her mezhebin mal, menfaat, hak, örf ve mütekavvimlik kavramlarına yüklediği anlam ve bu kavramlar arasındaki ilişki, ilgili kaynaklar çerçevesinde ayrıca değerlendirilmelidir. Bu nedenle mezheplerin yaklaşımlarını bütünüyle “dar” veya “geniş” şeklinde nitelendirmek yerine, her bir dijital varlığın ekonomik değerinin, hukukî korumasının, kullanım ve tasarruf imkânının ve örfen kabul görüp görmediğinin ayrı ayrı incelenmesi daha isabetlidir. Bu değerlendirme, çağdaş İslâm hukukçularına klasik fikhî ölçütleri dijital varlıklara uygulama ve somut varlık türlerine göre farklı sonuçlara ulaşma imkânı sağlamaktadır. Dolayısıyla

²⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, 4/2879.

²⁵ İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râ'ik*, 5/277-278; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 5/50.

²⁶ Cumhur ifadesiyle, Hanefî mezhebinin dışında kalan mezhepler kastedilmektedir.

²⁷ Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısrî el-Karâfî, *ez-Zâhire fî furû'î'l-Mâlikiyye*, thk. Muhammed Hâci, Said A'râb, Muhammed Bû Habze (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994), 5/113; Zekerîyyâ el-Ensârî, *Esne'l-meṭâlib*, 4/21; Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' an (metn)i'l-İknâ'*, thk. Hilal Musaylihî Mustafa Hilal (Riyâd: Mektebetu'n-Nasrî'l-Hadîse, 1968), 13/185.

dijital varlıkların mütekavvim mal niteliği, tek bir genel hükümle değil, varlığın mahiyeti ve ilgili fikhî ölçütler dikkate alınarak ayrı ayrı belirlenmelidir.

Teknolojik gelişmelerin bireylerin malvarlığı yapısını değiştirmesi, çağdaş İslâm hukukçuları bakımından dijital varlıkların miras yoluyla intikali konusunda yeni değerlendirmeleri gerekli kılmıştır. Bu tartışmaların temelinde, dijital varlıkların hukukî niteliğinin mal, hak veya menfaat olarak nasıl belirleneceği ve bu niteliğin miras yoluyla intikale etkisi bulunmaktadır. Nitekim bazı çağdaş İslâm hukukçuları, ekonomik değer taşıyan ve hukuk düzenince korunan dijital varlıkların, maddî bir varlığa sahip olmamalarına rağmen malî hak veya menfaat kapsamında değerlendirilebileceğini ve bu niteliklerinin mirasa konu olmalarına imkân sağlayabileceğini belirtmektedir. Bu görüşlerde özellikle ekonomik değer, devredilebilirlik, tasarruf edilebilirlik ve hukukî koruma gibi ölçütlerden hareket edilmektedir. Bununla birlikte, kripto varlık, dijital hesap, dijital cüzdan ve fikrî ürün gibi farklı dijital unsurların aynı hukukî nitelikte olmadığı dikkate alınmalı; her bir varlığın mal, hak veya menfaat niteliği, ilgili görüşün sahibi ve dayandığı fikhî gerekçeler gösterilerek ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Bu nedenle çağdaş yaklaşımlar, klasik mezhep görüşleriyle ilişkileri bakımından da ayrıca incelenmelidir.²⁸

Bu çerçevede bazı çağdaş yaklaşımlarda, ekonomik değer taşıyan ve hukukî olarak korunabilen dijital varlıkların mirasa konu edilmesi gerektiği yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu görüş, dijital varlığın malî değer taşıması, tasarrufa elverişli olması ve hukuk düzenince korunması gibi ölçütlere dayandırılmaktadır. Bununla birlikte, bu yaklaşımın bütün dijital varlıkları kapsadığı söylenemez. Özellikle kişiye sıkı biçimde bağlı haklar, mahremiyet içeren içerikler ve sözleşme gereği devri sınırlandırılmış dijital hesaplar bakımından farklı sonuçlara ulaşılması mümkündür. Bu nedenle dijital varlıkların mirasa dâhil edilmesine ilişkin hüküm, görüş sahibinin dayandığı fikhî deliller ve varlığın hukukî niteliği dikkate alınarak somut varlık türü bakımından değerlendirilmelidir.²⁹

Murisin geride bıraktığı sosyal medya hesapları, kişisel e-posta adresleri ve özel dijital arşivler, içerdikleri kişisel veriler ve mahrem bilgiler nedeniyle miras yoluyla intikal bakımından özel değerlendirme gerektiren dijital unsurlardır. Çağdaş İslâm hukuku literatüründe bu tür dijital içeriklerin mirasçılara intikali konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bazı değerlendirmelerde mahremiyet ve kişiye bağlılık unsurları öne çıkarılarak mirasçıların erişim ve tasarruf yetkisinin sınırlandırılması gerektiği savunulurken, ekonomik değer taşıyan unsurların bulunduğu durumlarda malî hakların kişisel içeriklerden ayrılarak değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bu nedenle sosyal medya hesabı, e-posta veya dijital arşivin hukukî akıbeti, içeriğin kişisel veya malî niteliği, murisin iradesi, üçüncü kişilerin hakları ve varsa sözleşmesel sınırlamalar dikkate alınarak somut olay temelinde belirlenmelidir.

Kanaatimizce dijital unsurların mirasa dâhil edilmesi, bunların hukukî niteliği ve devredilebilirliği dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Ekonomik değer taşıyan, ölümle sona ermeyen ve devrine hukukî veya sözleşmesel bir engel bulunmayan malî hak ve menfaatlerin, genel miras hukuku ilkeleri çerçevesinde terekeye

²⁸ Febrianti Dyahsitasari - Muhammad Yassir, “Aset Digital Bitcoin sebagai Objek Harta Waris dalam Perspektif Hukum Islam Kontemporer: Bitcoin Digital Assets as an Object of Inheritance in the Perspective of Contemporary Islamic Law”, *Bustanul Fuqaha: Jurnal Bidang Hukum Islam* 4/2 (2023), 222-236.

²⁹ Hamrâvî, “Ölümle Birlikte Dijital Varlıkların Mülkiyetinin İntikali”, 2168-2173.

dâhil edilmesi mümkündür. Buna karşılık kişiye sıkı biçimde bağlı haklar, mahremiyet içeren içerikler, üçüncü kişilere ait kişisel veriler ve sözleşme gereği devri sınırlandırılmış dijital hesaplar bakımından aynı sonuca ulaşmak mümkün olmayabilir. Bu nedenle murisin açık iradesi, dijital unsurun niteliği, ekonomik değeri, devredilebilirliği, sözleşmesel sınırlamalar ve üçüncü kişilerin hakları birlikte değerlendirilerek her bir dijital unsurun mirasa intikal durumu belirlenmelidir.

Son olarak dijital miras meselesi yalnızca bireysel yönü olmayan, aynı zamanda toplumsal ve kurumsal boyutu da bulunan bir konudur. Devletlerin ve hukuk otoritelerinin dijital varlıkların akıbetine ilişkin kanuni düzenlemeler yapması, ortaya konacak fikhî içtihatların da bu kanuni düzenlemelere uyumlu olması gerekmektedir. Bu bağlamda çağdaş fikhî literatürü, dijital miras meselesini, İslâm hukukunun değişen zaman ve şartlara uyum sağlayabilen dinamik ve içtihadî açık yapısının önemli bir örneği olarak ele almalıdır.

Sonuç

Bu çalışma, teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan dijital varlıkların, İslâm miras hukuku açısından mirasa konu edilip edilemeyeceğini fikhî ilkeler çerçevesinde ele almaktadır. İslâm hukuk literatüründe dijital varlıkların hükmüne dair doğrudan düzenlemeler olmamakla beraber, fikhînin temel kavramları ve amaçları dikkatle incelendiğinde, bu varlıkların miras kapsamına alınmasına engel bir durumun bulunmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Araştırma neticesinde, ekonomik değeri var olan kripto varlıklar, dijital hesap bakiyeleri, alan adları ile telif ve lisans hakları gibi dijital unsurların, gelenekte “mâl” kavramı kapsamında değerlendirilmesinin imkân dâhilinde olduğu ve bu yönüyle terekeye dâhil edilebileceği tespit edilmiştir. Buna karşın, mahremiyet unsuru ağır basan şahsi haklar, sosyal medya hesapları, e-posta içerikleri ve kişisel veriler gibi dijital varlıkların, klasik manada mülkiyet mevzuu olarak kabul edilmesinin isabetli bir yaklaşım olmadığı; bu tür varlıkların miras yoluyla intikalinin, sınırlı bir çerçevede ele alınması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Çalışmada, murisin dijital varlıklarına ilişkin iradesinin, bu varlıkların ölüm sonrası hukukî akıbetinin belirlenmesinde dikkate alınması gereken unsurlardan biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, murisin iradesi ile miras yoluyla kanunen gerçekleşen intikal birbirinden ayrılmalıdır. Murisin vasiyet yoluyla yaptığı tasarruflar, İslâm miras hukukunda vasiyetin konusu, miktarı ve yararlananın (lehtar) niteliğine ilişkin kurallara tâbidir. Özellikle mirasçı lehine vasiyet ve belirlenen sınırı aşan vasiyetler bakımından diğer mirasçıların rızası gibi fikhî şartlar dikkate alınmalıdır. Ayrıca kişiye sıkı biçimde bağlı hakların sırf murisin iradesiyle miras yoluyla devredilebilir hâle gelmesi mümkün değildir. Murisin iradesinin bulunmadığı veya tespit edilemediği durumlarda ise dijital varlığın malî veya kişisel niteliği, devredilebilirliği, mahremiyet ve üçüncü kişilerin hakları dikkate alınarak genel miras hükümlerinin uygulanması gerekir.

Son olarak modern çağda dijital varlıkların mirasa konu edilmesi hususu, fikhînin toplumsal ve teknolojik şartlara cevap verebilen dinamik bir yapıda olduğu ve statik yani donuk olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda dijital miras alanında ortaya çıkan problemlerin çözümünde, adaletin tesisi, malın korunması ve kamu yararının gözetilmesi gibi temel fikhî ilkeler esas alınmalı; klasik fikhî birikimi, modern hukuk düzenlemeleri ve teknik gelişmelerle birlikte değerlendirilmelidir. Böyle bir yöntemin izlenmesinin, ilerleyen zamanlarda dijital mirasla alakalı ortaya konulacak çalışmalara da sağlam bir zemin sunacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

Kurân-ı Kerîm.

Aksoy, Pınar Çağlayan. “The Applicability of Property Law Rules for Crypto Assets: Considerations from Civil Law and Common Law Perspectives”. *Law, Innovation and Technology* 15/1 (2023), 185-221. <https://doi.org/10.1080/17579961.2023.2184140>.

Altındal, Hasan - Arslan, Yusuf Enes. “Türk Hukukunda Dijital Miras: Karşılaşılan Sorunlar ve Uluslararası Uygulamalar Çerçevesinde Bazı Çözüm Önerileri”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 25/1 (2021), 313-354. <https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.871081>.

Altınışik, Ahmet Şaban. “İslâm Miras Hukuku Bağlamında Dijital Malvarlıklarının İntikâli: Dijital Miras Örneği”. *İslâm ve Yorum* V. ed. Harun Bekiroğlu vd. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2021, 505-526. https://isamveri.org/pdfdrq/D311689/2021/2021_ALTINISIK.pdf.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Keşşâfû'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*. 15 Cilt. Riyad: Mektebetü'n-Nasri'l-Hadîse, 1. Basım, 1968.

Büyüksagis, Erdem - Özyiğit, Sinem - Mirkelam Falay, Selin - Buldağ, İlay Ezgi - Okur, Mustafa Said. “Dijital Varlıkların Miras Yoluyla İntikali”. *Yargıtay Dergisi* 47/2 (2021), 337-408.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, thk. Said Bekdaş. *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye - Dârü's-Sirâc, 1. Basım, 2010.

Cürçânî, Alî b. Muhammed eş-Şerîf. *Mu'cemût-ta'rîfât*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.

Çeliktaş, İlyas. “Vefat Eden Kişinin Elektronik Posta Hesabı Mirasçılara İntikal Eder mi?”. *Terazi Hukuk Dergisi* 6/62 (2011), 34-39.

Demirci, İslâm. “Ata Yedigârından Dijital Mirasa”. *İslâm ve Yorum* V. ed. Harun Bekiroğlu vd. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2021, 432-460. https://www.academia.edu/102636763/%C4%B0slam_ve_Yorum_V_Kitap%C3%A7%C4%B1k.

Dinç, Yasemin Maraşlı. “Ölümden Sonra Sosyal Medya Hesaplarının Hukuki Akıbeti: Dijital Miras”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 142 (2019), 273-287. <https://search.trdizin.gov.tr/en/yayin/detay/333795>.

Dyahsitasari, Febrianti - Yassir, Muhammad. “Aset Digital Bitcoin sebagai Objek Harta Waris dalam Perspektif Hukum Islam Kontemporer: Bitcoin Digital Assets as an Object of Inheritance in the Perspective of Contemporary Islamic Law”. *Bustanul Fuqaha: Jurnal Bidang Hukum Islam* 4/2 (2023), 222-236. <https://doi.org/10.36701/bustanul.v4i2.961>.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2018.

Eroğlu, Şahika. “Dijital Yaşamda Mahremiyet (Gizlilik) Kavramı ve Kişisel Veriler: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Mahremiyet ve Kişisel Veri Algılarının Analizi”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 35/2 (2018), 130-153. <https://doi.org/10.32600/huefd.439007>.

Hamrâvî, Hasan Muhammed Ömer. “Ölümlerle Birlikte Dijital Varlıkların Mülkiyetinin İntikali: Şer'î Sorunlar ve Hukuki Zorluklar”. *Mecelletu Qîâ'i's-Şer'îa ve'l-Kânûn* 15 (2024), 2141-2210. <https://search.emarefa.net/detail/BIM-1626363>.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer. *Reddül-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr*. 14 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî, *Lisânu’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru’s-Sâdirun, 3. Basım, 1414 H.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm. *el-Baḥrû’r-râ’ik*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-İslâmî, 2. Basım, ts.
- İleri, Çiğdem. “Dijital Miras” - Alman Federal Mahkemesi’nin ‘Facebook’ Kararı Üzerine Bir İnceleme”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 146 (2020), 123-152.
- İnce Akman, Nurten. “Miras Bırakanın Dijital Bilgilerinin Mirasçılara Geçiş (Dijital Tereke)”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 9/2 (2018), 527-560. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.466395>.
- Juhász, Ágnes. “Digital Assets and Their Assessment in Private Law with Special Regard on Inheritance Law Provisions”. *Revista de Derecho Privado* 49 (2025), 113-147. <https://doi.org/10.18601/01234366.49.04>.
- Karâfî, Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *ez-Zaḥîre fî furû’i’l-Mâlikiyye*. 14 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1. Basım, 1994.
- Küzeci, Elif. *Kişisel Verilerin Korunması*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010.
- Mevsîlî, Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta’lîl’l-Muhtâr*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 6. Basım, 2011.
- Mergînânî, Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr. *el-Hidâye*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmurz. *Dürerü’l-ḥukkâm fî şerḥi Güleri’l-aḥkâm*. 2 Cilt. Mısır: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mûrî en-. *Ravzatü’ṭ-ṭâlibîn ve ‘umdetü’l-müttaḥîn*. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 3. Basım, 1991.
- Rachmawan, Farhan - Hidayah, Astika Nurul. “Legal Certainty and Protection of Heirs’ Rights over Digital Assets: Reconstruction of Islamic Inheritance Law in the Digitalization Era”. *El-Hadhanah: Indonesian Journal of Family Law and Islamic Law* 5/2 (2025), 100-114. <https://www.journal.ar-raniry.ac.id/index.php/Hadhanah/article/view/8110>.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî. *Neylül-evṭâr*. 15 Cilt. Suudi Arabistan: Dârü İbnü’l-Cevzî, 1. Basım, 1428.
- Yılmaz, Süleyman - Erkan, Vehbi Umut. “Sosyal Medya Hesaplarının Miras Yoluyla İntikal Edip Edemeyeceği Sorusunun Kişisel Verileri Koruma Hukuku Kapsamında İncelenmesi”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/2 (2020), 567-586. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.789817>.
- Yurttakal, Caner - Yıldız, Seyfi. “Son Mevzuat Değişiklikleri Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Medya Fenomenlerinin Vergilendirilmesine İlişkin Genel Değerlendirme”. *BİLTÜRK Journal of Economics and Related Studies* 6/2 (2024), 122-135. <https://doi.org/10.47103/bilturk.1415418>.
- Zekeriyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed. *Esne’l-meṭâlib*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İslâmiyye, ts.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletüh*. 10 Cilt. Dimaşk: Dârü’l-Fikr, 31. Basım, 2009.